

ПРАВОВА ОСНОВА РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОМЕРЦІЙНОЮ ТАЄМНИЦЕЮ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Ключові слова: комерційна таємниця, правове регулювання, інформація, відносини щодо використання комерційної таємниці, суб'єкт господарювання.

В умовах ринкової економіки підтримка вільної конкуренції виступає одним з головних завдань господарсько-правового регулювання майнового обороту. Конкуренція покликана служити стимулом до вдосконалення виробництва, підвищення якості продукції, зниження цін, а зрештою — підвищенню рівня життя населення. Важливим елементом існування вільної конкуренції, а, відповідно, і успішного функціонування господарської діяльності є інформація. При цьому стратегічну цінність для суб'єктів господарювання становить не будь-яка інформація, а лише така, що має комерційну цінність і дає можливість отримання суттєвих конкурентних переваг і стабільного доходу. У такому разі мова йде, насамперед, про інформацію, яка становить комерційну таємницю. Визнання інформації комерційною таємницею та використання можливостей правового режиму її охорони підвищує інвестиційну привабливість національної економіки в цілому.

Правова основа регулювання відносин, пов'язаних з комерційною таємницею, являє собою сукупність правових норм, що регулюють відповідні суспільні відносини. В Україні зазначені норми набувають зовнішнього виразу, насамперед, у формі нормативно-правових актів. Фахівці справедливо визнають, що відсутність або неефективність правової основи регулювання відносин щодо комерційно цінної інформації є додатковим стримуючим чинником для надходження інвестицій [1].

Різним аспектам правової регламентації комерційної таємниці як одного з об'єктів права інтелектуальної власності та виду інформації з обмеженим доступом присвячені дослідження багатьох вчених, серед яких: Г. О. Андрощук [2], Г. О. Сляднева [3], Л. Д. Топалова [4] та інші. Разом з тим, у сучасних умовах розвитку господарських відносин, функціонування ринкової конкуренції недостатньо дослідженими залишаються питання побудови правової основи регулювання відносин щодо комерційної таємниці, зокрема, з точки зору узгодженості, повноти тощо, які потребують подальшого наукового осмислення і вироблення відповідних висновків та пропозицій. У цьому контексті важливим є аналіз підходів економічно розвинених країн, які мають більш тривалий та досконалий досвід правового регулювання відносин, пов'язаних з комерційною таємницею.

У зв'язку з цим *метою статті є визначення напрямів формування та розвитку правової основи регулювання відносин, пов'язаних з комерційною таємницею, на підставі порівняльно-правового аналізу вітчизняних і зарубіжних підходів у цій сфері.*

Розпочинаючи дослідження нормативно-правового забезпечення прав та інтересів власників комерційно цінної інформації в економічно розвинених країнах важливо зазначити, що аналіз зарубіжного законодавства свідчить про відсутність загальноприйнятого терміну для визначення комерційної таємниці та про наявність різноманіття понять і визначень, які застосовуються для позначення досліджуваної правової категорії. Німецька доктрина використовує два терміни: «торговий секрет» («Geschäftsgeheimnis») і «виробничий секрет» («Betriebsgeheimnis»). Аналогічну позицію займає австрійське право. Італійська доктрина оперує терміном «промислові і торгові

секрети» («segreto industriale e commerciale»), а датське право — поняттям «відомості про виробничі і торговельні відносини» («oplysninger om drifts-eller forretningsforhold») [4, с. 33]. Попри наявні термінологічні відмінності можна стверджувати, що всі вони позначають секретну інформацію у розумінні поняття комерційної таємниці, закріпленого у законодавстві України.

Найбільш досконалий рівень формування правової основи регулювання у сфері захисту комерційно цінної інформації традиційно визнається за Сполученими Штатами Америки. У цій країні ще у 1979 році був прийнятий та до сьогодні діє Федеральний Одноманітний закон про торговельні секрети. Цей закон розкриває поняття та ознаки торговельних секретів, визначає суб'єктів права на них, закріплює обов'язок третіх осіб зберігати у таємниці інформацію, яка стала їм відома у процесі їх діяльності, способи захисту порушених прав та ін. Поряд із цим, правовий режим комерційної таємниці у США встановлюється також законодавством штатів, судовими прецедентами, Законом про економічне шпигунство. Таким чином, особливість правової основи регулювання відносин щодо комерційної таємниці у США обумовлена існуванням та розвитком американського права на двох рівнях (штатів і федерації), а також специфікою правової системи цієї країни, де важливе значення в якості джерела права поряд із законодавством має судовий прецедент.

Окрім США такі держави як Таїланд, Латвія, Швеція, Китай [2; 5], а також країни-учасниці СНД, зокрема, Азербайджанська Республіка, Республіка Білорусь, Киргизька Республіка, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Російська Федерація [6] та інші, в єдину групу країн об'єднує той факт, що в зазначених державах прийняте спеціальне законодавство щодо комерційно цінної інформації у формі спеціального закону про комерційну таємницю. Законодавство цих країн у досліджуваній сфері визначає об'єкти правової охорони, положення щодо набуття режиму комерційної таємниці, складові цього режиму, порядок реалізації прав на інформаційні об'єкти, права і обов'язки їх власників, захист прав на комерційну таємницю у трудових відносинах, відносинах з контролюючими та правоохоронними органами тощо.

Наступний підхід у формуванні правової основи регулювання відносин, пов'язаних з комерційною таємницею, проявляється у включенні норм про цей об'єкт до кодифікованих законів, наприклад: Італія (Кодекс промислової власності), Литва (Цивільний кодекс), Португалія (Кодекс промислової власності), Словаччина (Комерційний кодекс), Франція (Кодекс інтелектуальної власності), Німеччина (Торговий кодекс, Німецьке торгове та цивільне укладення), Японія (Цивільний та Комерційний кодекси), Чехія і Словаччина (Торговий (Комерційний) кодекс) [2; 5]. Так, у Чехії та Словаччині норми, присвячені секретам виробництва, містяться в торговельних (комерційних) кодексах цих країн. Зазначені акти передбачають захист секретів виробництва згідно з правилами про недобросовісну конкуренцію. З огляду на це до недобросовісних конкурентних дій відноситься дія, якою особа без відповідного дозволу повідомить, оприлюднить, використає для себе або для іншої особи відомості, які становлять комерційну таємницю, якщо вони можуть бути використані в конкурентній боротьбі (§ 51 Торгового (Комерційного) кодексу Чехії, § 51 Торгового (Комерційного) кодексу Словаччини). Такі дії кваліфікуються як недобросовісна конкуренція за умови, що комерційна таємниця стала відома особі в результаті виконання трудових відносин або виконання завдань, покладених на особу рішенням

суду чи іншого уповноваженого органу, була довірена їй, а також, якщо відомості стали відомі особі внаслідок протиправної поведінки [7, с. 126–127].

У деяких країнах правове регулювання відносин щодо комерційної таємниці здійснюється на підставі законів про захист від недобросовісної конкуренції. До них, зокрема, належать: Китай, Німеччина, Угорщина, Швейцарія, Болгарія, Греція, Іспанія, Люксембург, Польща, Румунія, Фінляндія та інші [2; 5]. Так, з метою забезпечення розвитку ринкової економіки, заохочення та розвитку на ринку справедливої конкуренції, а також заборони недобросовісної конкуренції, з 1993 року в Китайській Народній Республіці діє Закон про захист від недобросовісної конкуренції, ст. 10 якого дає визначення поняття «комерційна таємниця», а також визначає дії, які є порушенням прав володільців комерційної таємниці [8].

Окрему групу становлять країни, у яких інститут комерційної таємниці не знайшов свого спеціального закріплення на законодавчому рівні. Так, в Єгипті кожна організація самостійно визначає систему захисту комерційної інформації. На Мальті секрети виробництва охороняються виключно за допомогою договірних зобов'язань. У Нідерландах виробничі секрети регулюються загальними положеннями цивільного, трудового та кримінального права [5, с. 51].

Особливе місце серед зарубіжних підходів до формування правової основи регулювання відносин щодо комерційної інформації посідає Англія. У цій країні джерелами регулювання досліджуваних відносин є правова доктрина та відповідні судові рішення. Разом з тим, в англійському праві і судовій практиці не склалося єдиної думки щодо поняття і характеру комерційної таємниці, легального визначення цієї таємниці не існує. Важливе значення мають особисті точки зору суддів і конкретні обставини відповідної справи [1].

Дослідження наведених підходів до джерел правового регулювання відносин у сфері використання комерційної таємниці у зарубіжних країнах свідчить про відсутність єдиного підходу у цьому питанні. З огляду на особливості національних правових систем, значення видів джерел права, практики законотворчості тощо, кожна країна, розвиваючи та доповнюючи типові положення міжнародних правових актів щодо регулювання відносин у сфері комерційної таємниці, обирає власний шлях побудови правового інструментарію щодо їх регулювання.

Залежно від форм зовнішнього вираження та систематизації правових норм, що регулюють відносини, пов'язані з комерційною таємницею, у праві зарубіжних країн правову основу регулювання цих відносин складають: спеціальні нормативно-правові акти, які охоплюють більшість аспектів регламентації відносин щодо комерційної таємниці; кодифіковані нормативно-правові акти (цивільні кодекси, торговельні (комерційні) кодекси, кодекси інтелектуальної власності), які закріплюють положення щодо регулювання відносин стосовно комерційної таємниці; нормативно-правові акти про захист від недобросовісної конкуренції; локальні правові акти; правова доктрина; судові рішення.

Відповідно до зазначеної класифікації в Україні правове регулювання відносин у сфері комерційної таємниці здійснюється нормами, які містяться як у кодифікованих нормативно-правових актах, так і в законодавстві про захист від недобросовісної конкуренції.

Так, Цивільний кодекс України закріплює визначення поняття комерційної таємниці, регламентує зміст майнового права інтелектуальної власності на комерційну таємницю, закріплює положення щодо строку дії цього права та охорони комерційної

таємниці. Зазначений нормативно-правовий акт розглядає комерційну таємницю як об'єкт права інтелектуальної власності, а права на неї визнаються різновидом прав інтелектуальної власності.

У Господарському кодексі України положення про комерційну таємницю містяться у різних частинах цього кодифікованого акту: у складі інституту захисту від недобросовісної конкуренції, де закріплено поняття комерційної таємниці та відповідних складів правопорушень (ст. 36), а також у главі 16, в якій закріплено правила використання об'єктів інтелектуальної власності, в тому числі комерційної таємниці, в господарській діяльності (наводяться ознаки комерційної таємниці та правомочності суб'єктів господарювання щодо її використання).

Визначення складів правопорушень та встановлення заходів юридичної відповідальності за неправомірне розголошення, збирання або використання комерційної таємниці передбачено Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції» (ст.ст. 16, 17, 18, 19, 34), Кримінальним кодексом України (ст.ст. 231, 232), а також Кодексом про адміністративні правопорушення (ст. 164-3).

Натомість, попри значну кількість нормативно-правових актів, які закріплюють правові приписи щодо комерційної таємниці, правову основу регулювання досліджуваних відносин не можна охарактеризувати як систематизовану, впорядковану та узгоджену. Відносини, пов'язані з охороною комерційної таємниці, регулюються нормативно-правовими актами, що належать до різних галузей права і визначають здебільшого лише загальні засади правового регулювання таких відносин [9]. Відомо, що якість і ефективність законодавства пов'язується, як правило, зі стабільністю, детальною та ясною регламентацією, конкретністю, ясністю та вичерпною повнотою правового регулювання, логікою у викладенні тексту нормативно-правового акту та взаємозв'язку нормативних приписів, відсутністю протиріч, прогалин та колізій, зведенням до мінімуму дублювання нормативного матеріалу з одного й того ж питання. Саме за допомогою вказаних рис законодавства досягається визначеність у правовому впорядкуванні відповідних суспільних відносин.

Аналіз норм Цивільного та Господарського кодексів про комерційну таємницю з погляду вищенаведених вимог свідчить про їх неузгодженість, наявність значної кількості декларативних і відсильних норм. Зазначені акти не встановлюють чітких правових засад щодо порядку набуття, здійснення і захисту прав на комерційну таємницю в процесі господарської діяльності.

У вітчизняній літературі неодноразово відзначалася необхідність удосконалення регулювання питань комерційної таємниці та її захисту в спеціальному законі [3, с. 54]. Так, на думку Г. В. Дручок та В. С. Лисенкова, активна перебудова господарства України в напрямі ринкових відносин вимагає прийняття спеціального закону щодо комерційної таємниці як складової частини комплексу законодавства, що регулює виробничі відносини [10, с. 266]. М. К. Галянтич зазначає, що для усунення суперечностей у правовому регулюванні охорони та захисту комерційної таємниці різними нормами та галузями права слід прийняти міжгалузевий нормативний документ на рівні Закону «Про охорону та захист прав на об'єкти, що становлять комерційну таємницю», необхідність якого визначена Цивільним та Господарським кодексами [11, с. 27].

Не заперечуючи потреби у більш повному та детальному врегулюванні відносин, які виникають з приводу комерційної таємниці, разом з тим, слід зауважити, що

зазначені підходи щодо доцільності врегулювання зазначених відносин нормами спеціального законодавчого акту є дискусійними.

Нерідко при визначенні комерційної таємниці вказується, що вона є одним з об'єктів цивільних прав з особливим режимом захисту, передбачених Цивільним кодексом [12, с. 288–289]. Але вказане визначення не розкриває сутності комерційної таємниці у сфері господарсько-правового регулювання. Комерційна таємниця є одним з найважливіших понять господарського права. Слід погодитися з А. В. Северіним, що правова природа комерційної таємниці є такою, що остання може існувати в різних формах лише в умовах ринкової економіки [13, с. 37]. Г. Андрощук і Л. Вороненко відзначають нерозривний зв'язок комерційної таємниці з поняттям конкуренції, тому що саме конкуренція є одним з найважливіших факторів ефективного розвитку ринкової економіки [14, с. 12].

Підтримуючи викладені точки зору необхідно зазначити, що комерційна таємниця є одним з найважливіших об'єктів, використання яких суб'єктами господарювання забезпечує отримання прибутку та одержання значних переваг над конкурентами. Зважаючи на це, правові норми, які регулюють відносини з приводу комерційної таємниці, логічно мають включатися до господарського законодавства. Це зумовлено також єдністю мети і засад правового регулювання відносин, які складаються в процесі організації та здійснення господарської діяльності.

Визначаючи перспективи розвитку правової основи регулювання відносин, пов'язаних з комерційною таємницею, важливо враховувати вихідні загальнотеоретичні положення про взаємозв'язок права і законодавства. У правовій доктрині доведено, що система права і система законодавства є тісно пов'язаними самостійними категоріями, що представляють собою два аспекти однієї і тієї ж сутності — права. Вони співвідносяться між собою як форма і зміст, при цьому система права — його зміст — це внутрішня структура права, яка відповідає характеру регульованих суспільних відносин, а система законодавства — це зовнішня форма права, що виражає будову його джерел, тобто систему нормативно-правових актів, інших правових регуляторів. Система законодавства — це диференційована система нормативно-правових актів, заснована на принципах субординації та скоординованості її структурних компонентів. Взаємозв'язок між ними забезпечується за рахунок різних факторів, головним з яких виступає предмет правового регулювання та інтерес законодавчих органів в раціональній, комплексній побудові джерел права. Галузева відособленість є результатом розвитку системи законодавства. Подібне відокремлення можливе за умови, якщо воно відображає особливості правового регулювання [15]. Формування законодавства як взаємоузгодженої та ефективної системи відбувається в результаті не тільки планування законотворчих робіт нормотворчим органом, а й систематизації. Систематизація законодавства — це цілеспрямована робота законодавця з упорядкування та приведення в єдину систему чинних законодавчих актів з метою їх доступності та ефективного застосування [16]. З огляду на те, що систематизація законодавства — це важливе явище, котре виникає на певному етапі функціонування будь-якої національної галузі права, у фаховій літературі виділяють такий вид систематизації законодавства як галузева систематизація, під якою слід розуміти системне впорядкування та розвиток положень юридичних норм, які належать до певної галузі законодавства, з метою формування завершеної цілісної галузевої структури правового регулювання відповідних сфер життєдіяльності суспільства [17, с. 73, 75].

Одним з вдалих прикладів галузевої систематизації норм діючого господарського законодавства є Господарський кодекс України. Так, відповідно до преамбули вказаного акту, цей Кодекс встановлює правові основи господарської діяльності (господарювання). Мета Господарського кодексу України полягає, насамперед, у забезпеченні розвитку підприємництва та утвердженні суспільного господарського порядку в економічній системі України, сприянні гармонізації її з іншими економічними системами.

В умовах переходу до ринкової економіки відносини у сфері господарювання повинні будуватися на єдиних засадах і регулюватися господарським законодавством [18, с. 13]. Тому в умовах розбудови інноваційної економіки, активізації експортно-імпортних операцій за участю українських суб'єктів господарювання на міжнародних ринках, розвитку інтеграційних процесів важливого значення набуває забезпечення якісно нового підходу до вдосконалення вітчизняного законодавства з питань інтелектуальної власності (зокрема, і комерційної таємниці), а саме — в напрямі його систематизації та уніфікації [19, с. 49]. Господарський кодекс виходить з єдиного та комплексного правового регулювання господарських відносин. Саме вказаний нормативно-правовий акт покликаний закріпити для всіх учасників господарювання однакові правила поведінки в умовах ринку, стабілізувати економічну ситуацію, активніше залучати іноземний капітал [18, с. 13, 29].

З огляду на вищезазначене, доцільно посилювати фундаментальну роль Господарського кодексу України в регулюванні господарських відносин щодо використання комерційної таємниці. Оскільки досліджуваний об'єкт регулювання використовується саме у сфері господарювання, а реалізація прав на комерційну таємницю забезпечує задоволення комерційних інтересів її власників, які безпосередньо пов'язані з систематичним одержанням прибутку та недопущенням недобросовісної конкуренції, закономірною і обґрунтованою є доцільність систематизації та впорядкування діючих нормативних приписів щодо використання комерційної таємниці у межах глави 16 Господарського кодексу України. Це дозволить підвищити ефективність та результативність правового регулювання відносин, пов'язаних з використанням комерційної таємниці у господарській сфері, досягти внутрішньої єдності діючого законодавства, впорядкувати та вдосконалити його зміст шляхом усунення колізій і прогалин.

1. Котляр Д. Правова природа та підходи до регулювання комерційної таємниці / Д. Котляр // Часопис Парламент. — 2004. — № 3–4 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.parliament.org.ua>.

2. Андрощук Г. Правова охорона комерційної таємниці в країнах Європейського Союзу / Г. Андрощук // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2012. — № 5. — С. 26–36.

3. Сляднева Г. О. Право суб'єкта господарювання на комерційну таємницю та його захист: дис. ... канд. юрид. наук: 12:00.04 / Г. О. Сляднева; Ін-т економіко-правових досліджень. — Донецьк, 2005. — 208 с.

4. Топалова Л. Д. Правовой режим коммерческой тайны: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Л. Д. Топалова. — Донецк, 2006. — 213 с.

5. Андрощук Г. Правова охорона комерційної таємниці в країнах Європейського Союзу / Г. Андрощук // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2012. — № 6. — С. 49–58.

6. Андрощук Г. Институт коммерческой тайны в странах СНГ: правовой режим и защита / Г. Андрощук // XVII Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы интеллектуальной собственности», Львов, 21–25 февраля 2011. — С. 224–241.

7. Гарагонич О. В. Правове регулювання підприємницької діяльності в Чеській та Словацькій Республіках: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О. В. Гарагонич; НАН України. Ін-т екон.-правов. досліджень. — Ужгород, 2004. — 216 с.

8. Антивірус недоброчесної конкуренції Республіки Китайської Народної [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.chineselawyer.biz/uk/china-laws/54-anti-unfair-competition-law-of-the-peoples-republic-of-china.html>

9. Романов О. Новели законодавства / О. Романов // Юридичний журнал. — 2008. — № 11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3058>.

10. Дручок Г. В. Про необхідність прийняття в Україні Закону про комерційну таємницю / Г. В. Дручок, О. С. Лисенкова // Концепція розвитку законодавства України до 2005 року. — К., 1996. — С. 265–266.

11. Галянтич М. Захист комерційної таємниці відповідно до нових Цивільного та Господарського кодексів / М. Галянтич // Інтелектуальна власність. — 2004. — № 1. — С. 26–28.

12. Большой юридический словарь / [ред. А. Я. Сухарев]. — 3-е изд., доп. и перераб. — М.: ИНФРА-М, 2007. — 858 с.

13. Северин В. А. Правовое регулирование коммерчески ценной информации / В. А. Северин // Законодательство. — 2000. — № 9. — С. 36–40.

14. Андрощук Г. Какие сведения могут составлять коммерческую тайну / Г. Андрощук, Л. Вороненко // Бизнес Информ. — 1999. — № 9–10. — С. 12–18.

15. Власенко Н. А. Теория государства и права: учебное пособие / Н. А. Власенко. — 2-е издание, переработанное, дополненное и исправленное. — М.: Проспект, 2011. — 416 с.

16. Шевчук Д. А. Теория государства и права. Конспект лекций / Д. А. Шевчук. — М.: Эксмо, 2009. — 299 с.

17. Теоретико-прикладні проблеми кодифікації законодавства у сфері інтелектуальної власності: монографія / за наук. ред. д.ю.н. О. П. Орлюк; кол. авторів: С. Ю. Бурлаков, А. В. Міндрул, Л. І. Работягова, О. О. Тверезенко, О. О. Штефан та ін. — К.: НДІ ІВ НАПрНУ, Лазурит-Поліграф, 2011. — 326 с.

18. Хозяйственный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под общ. ред. А. Г. Бобковой. — Харьков: Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н. Н., 2008. — 1296 с.

19. Коваль І. Ф. Захист прав у сфері промислової власності: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування: монографія / І. Ф. Коваль; НДІ ІВ НАПрН України. — К.: НДІ ІВ НАПрН України, Лазурит-Полиграф, 2011. — 320 с.